

ОГЛЯДИ І РЕЦЕНЗІЇ

ПОВЕРНЕННЯ ДО ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(О. В. Буткевич. У истоков международного права. – СПб.: Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2008. – 881 с.)

Для теорії будь-якої галузі знання одним з найбільш важливих предметів є визначення сутності, характерних особливостей, притаманних властивостей останньої. Досить часто такі риси стають зрозумілими через аналіз історії виникнення і становлення такої галузі. Не є в цьому винятком і міжнародне право, осягнути сутність і якості якого часто можна лише через дослідження його поетапного формування. Тому варто погодитись із позицією професора В.Кузнецова, який вважав, що “якщо ми хочемо зрозуміти сутність міжнародного права, ми не повинні це робити у відриві від історичного контексту”¹. Однак, парадокс полягає в тому, що саме історія міжнародного права, більше за інші галузі його теорії була обділена увагою вчених. Серед причин цього можна назвати і невизнання існування міжнародного права до XVII століття (або, навіть, й до XIX століття), що саме по собі знімало проблему дослідження його історії, і нерозуміння міжнародно-правової специфіки, не говорячи вже про юристів скептиків, які взагалі не визнавали це право. Тому поодинокі ґрунтовні праці з історії міжнародного права завжди ставали певним прогресивним стрибком у розвитку його науки.

З огляду на це, не може не вселяти надію на відродження позицій вітчизняної міжнародно-правової науки публікація у Санкт-Петербурзі ґрунтовної монографії кандидата юридичних наук О.В.Буткевич, присвяченої історії міжнародного права: “Біля витоків міжнародного права” (“У истоков международного права”). Робота є інтегральним дослідженням виникнення та формування міжнародного права в стародавній період, появи та історичного становлення його основних шкіл.

В першому розділі роботи автор розкриває питання формування основних підходів до історії міжнародного права у стародавній період та їх подальший розвиток, періодизації історії цього права, методології та теорії дослідження історії міжнародного права, сучасних проблем його науки.

Базуючись на аналізі величезної кількості наукових праць, автор виводить критерії і передумови походження міжнародного права та його історичний розвиток, запропоновані наукою, а також загальні проблеми цієї дисципліни і шляхи їх вирішення. В юридичній науці в цілому виділяється чотири основні підходи до проблеми походження міжнародного права. Згідно з першим і протягом тривалого періоду найавторитетнішим в науці напрямом міжнародне право виникає в період європейського Середньовіччя; прихильники іншого – датують цей процес стародавнім періодом; третій напрям датує виникнення цього права періодом європейського середньовіччя із визнанням окремих його зародків (міжнародного протоправа або передісторії міжнародного права) в стародавній період; останній четвертий напрям датує виникнення міжнародного права первісним періодом і є одним з найбільш нових і мало поширених. Розглядаючи усі чотири підходи, О.В.Буткевич виділяє фактори, що вплинули на формування цих наукових напрямів, їх особливості і те, як прихильники кожного з них

¹ Кузнецов В.И. Очерк становления и развития международного права. Вклад России: ошибки и достижения // Международное право. / Отв. ред. В.И.Кузнецов. Москва. Юристъ. 2001. – С. 11.

розуміють і характеризують міжнародне право в цілому (с. 9-61). Так само чітким і логічним є висвітлення автором різних концепцій історичної періодизації міжнародного права (с. 61-91).

Говорячи в цілому про проблеми сучасної науки історії міжнародного права, О.В.Буткевич виділяє серед них такі: відсутність тривалий час історії міжнародного права, як окремої наукової дисципліни, етатизм, виключний позитивізм у дослідженні історії міжнародного права, відсутність в ньому порівняльно-правового методу та проблема відсутності історії міжнародно-правових учень, як окремої галузі науки міжнародного права (с. 92-147).

Другий розділ монографії присвячено дослідженню виникнення і становлення в давнину міжнародно-правового регулювання. Тут розглядаються особливості формування стародавніх міжнародних відносин, процес походження та характерні особливості стародавнього міжнародного права. В дослідженні автор аналізує різні погляди на визначення міжнародних відносин і висловлює свої аргументи у залежності від позицій авторів щодо характеристики цих відносин. В монографії запропоновано розглядати формування стародавніх міжнародних відносин за відповідними етапами: "додержавним" і "державним". Сама автор наголошує на умовності такого поділу, оскільки говорити про існування держав в класичному їх розумінні і в стародавній період не можна, і тому, поняття державності в роботі застосовується з метою відділити етап відносин між племенами, вождизмом, протодержавами і класичними державами давнини (с. 154).

Розглядаючи додержавний період формування міжнародних відносин і права, автор звертає увагу на таке малодосліджене формування як вождизм і його роль у виробленні норм міжнародного права того періоду. При цьому в роботі дається детальна характеристика цього перед державного утворення та аналізуються особливості міжнародних відносин вождизму (с. 163-166).

Далі в монографії розглядаються проблеми походження міжнародного права – як правової системи, покликаної регулювати ці відносини. Проаналізувавши стародавні міжнародні відносини, автор доходить висновку, що в них слід шукати передумови і об'єктивні необхідності для виникнення міжнародного права. Серед таких у монографії названо: економічні потреби, потреба врегулювати статус іноземців та їх майна, врегулювати статус, функції та межі діяльності іноземних офіційних представників (послів та торговців), встановлення міжнародного балансу сил та релігійної терпимості, визнання звичаїв інших народів та встановлення однакової для усіх сторін процедури створення міжнародно-правових угод, формування принципу еквівалентності та правової відповідності (спочатку в торгівлі, а потім – в усіх видах відносин між країнами), правове врегулювання статусу території, запобігання міжнародних конфліктів та правове врегулювання вже існуючих суперечок та ін.

Виходячи з таких передумов виникнення міжнародного права можна встановити його характерні особливості в стародавній період. Серед них зокрема в монографії виділено: переважання звичаєвого регулювання, регіоналізм стародавнього міжнародного права, тісний зв'язок з релігійними віруваннями, казуїстичність міжнародних договорів, колективний характер відповідальності та ін.

Досліджуючи процес формування основних категорій міжнародного права в стародавній період, О.В. Буткевич звертає особливу увагу на умови та процес становлення джерел міжнародного права, інститутів правосуб'єктності, міжнародної відповідальності, правового статусу іноземців, статусу території, співвідношення міжнародного і внутрішнього права стародавніх держав. Вказані категорії аналізуються

на основі оригінальних міжнародно-правових джерел старовини, які вперше вводяться в науковий обіг. У роботі висувається ідея не тільки про можливість, але і про необхідність вивчення генезису міжнародно-правових інститутів, категорій і принципів, починаючи від їх зачатків в практиці перших людських груп і племен до їх подальшого історичного розвитку. Саме за такою схемою в монографії побудований аналіз формування міжнародного права. Окремі норми міжнародного права вже у той період склалися у відповідні інститути: міжнародного договірнього, посольського, торгового, морського права, права війни.

Третій розділ монографії присвячено аналізу формування в стародавній період теорії міжнародного права. Автор розглядає етапи становлення міжнародно-правових поглядів у давнину (с. 523-637). Серед них автор визначає такі: міфологічний (формування в міфологічних моделях бажаної та небажаної поведінки і їх екстраполяція на відносини між родами, племенами, групами, що керувалися у своїй поведінці такими міфами), ідеологічний (формування ідеології міжнародних відносин із виділенням в них правил ведення таких відносин, визначення їх учасників та характеристики поведінки останніх), загальноправовий (зародження міжнародно-правових понять і категорій як складових загальноюридичних праць і висловлювань стародавніх юристів та мислителів), міжнародно-правовий (поява в Стародавньому Римі правової доктрини як особливого напрямку аналізу і тлумачення міжнародного права). При цьому автор зазначає, що у стародавній період в процесі становлення міжнародно-правових поглядів вже виділяються ключові категорії цього права, формується міжнародне праворозуміння, на основі різних форм його вираження – релігійно-міфологічного, політичного чи правового.

На завершення, в роботі розглядається питання зародження у давнину елементів основних концепцій і шкіл міжнародного права: природно-правової, позитивістської, теологічної та історичної (с. 638-797).

Одним із цікавих висновків роботи є думка про те, що процес формування міжнародно-правових поглядів не можна пов'язувати виключно із появою його класичної науки. Практично всі основні міжнародно-правові концепції зароджуються у стародавній період і мають свої витoki у ідеях стародавніх народів різноманітної форми – релігійної, міфологічної, ідеологічної, правової. З іншого боку, якщо керуватись постулатами цих концепцій міжнародне право виникає в стародавній період, а його походження не відповідає прийнятим в науці поясненням цього процесу, що переконливо доводиться в роботі.

В роботі висловлюється думка, що відсутність окремої дисципліни – історії міжнародно-правових вчень негативно позначається на теорії міжнародного права. Втім суттєвим заповненням цієї прогалини можна вважати і дану монографію.

Те, що монографію О. В. Буткевич “У истоков международного права” видано за кордоном, доводить, що українська наука не розвивається ізольовано, а її досягнення мають бути доступними закордонним дослідникам.

Василь Репецький

*професор, завідувач кафедри міжнародного права,
факультет міжнародних відносин,*

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Рецензія надійшла до редколегії 11.01.2008*

Прийнята до друку 22.09.2008